

OILA TUSHUNCHASI, PRINSIPLARI VA HUQUQLARI.

Axmedov Farxod Saydalieyovich

podpolkovnik , Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti

Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi

+99899 8226327

Tayanch so'zlar: *Konstitusiya, oila, jamiyat, huquq, davlat.*

Annotatsiya: *V dannoy statye predstavleni nauchno obosnovanniye predlojeniya i rekomendatsii, kasayushiyesya konsepsii i principov semeynogo prava.*

Bazoviye slova: *Konstitusiya, semya, obshestvo, zakon, gosudarstvo*

Annotation: *This article provides scientifically based proposals and recommendations on the concept and principles of family law.*

Base words: *Constitution, family, society, law, state.*

Oila insoniyat tarixida eng muhim ijtimoiy institut sifatida shakllanib, jamiyatning barqaror rivojlanishi, avlodlar davomiyligi va shaxsning har tomonlama kamol topishida beqiyos rol o'ynaydi. Oila tushunchasi faqatgina qon-qarindoshlik yoki bir uyda yashash bilan cheklanmay, balki o'zaro hurmat, mas'uliyat, ma'naviy yaqinlik va huquqiy asosda mustahkamlangan munosabatlarni ham o'z ichiga oladi. Shu bois zamonaviy jamiyatda oilaning prinsiplari, uning huquqiy asoslari va qonuniy himoyasi masalalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Oilaning huquq va burchlarini belgilab beruvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar esa uning barqarorligi, a'zolarining manfaatlarini himoya qilish va totuv ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi aynan shundaki, oila institutining mustahkamligi jamiyat taraqqiyoti va har bir insonning farovon hayot kechirishida muhim omil bo'lib qolmoqda.

Jamiyatning muhim bo'g'ini bo'lgan oilalar qanchalik tinch va totuv bo'lsa, shundagina davlat tinch va barqaror ravnaq topishi mumkin. Shu jihatdan, oila qo'rg'onining mustahkamligi va unda ma'naviy jihatlarning shakllanishi hamda amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Binobarin oila deb atalmish muqaddas makonda farzandlar kamolga yetadi, ulg'ayadi. Shunday ekan, jamiyatda yuzaga kelayotgan oilalar qanchalik mustahkam qurilmoqda, poydevorichi?

Darhaqiqat, oilaning barpo etilishida kimlar yoki nimalar muhim rol o'ynaydi, tashqi ta'sirlarchi? Mavjud oilalar va yangi barpo etilayotgan kichik bir oila o'z mavqeini qanchalik asramoqda? Oila – muqaddas qo'rg'on, oila – ma'naviy kamolot maskani va boshqa bir qancha so'z va iboralar bilan oilaning mavqeini belgilaymiz.

Oila – nikoht yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga

boglangan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari – inson zotini davom ettirishdan, bolalarnitarbiyalashdan, Oila a' zolarining turmush sharoitini va bo ' sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsada, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta' sirida o ' zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o ' zgarib mos Oila tipini, oilaviy munosabatlarni o ' rnatadi¹³.

Insoniyatning tarixiy tajribasi va taraqqiyot yo'li oila har birimiz uchun eng aziz va mo'tabar go'sha - chinakam hayot va tarbiya o'chog'i ekanligi, hech kim undan ayro yashay olmasligi, usiz kamolga yetmasligini allaqachon isbot qilgan. Oilaning jamiyatda tutgan o'rni beqiyos va hech narsaga almashilmaydi. Uning ta'rifi ham murakkab, mazmun-mohiyati esa nihoyatda teran, surati rang-barang va bir-biriga aslo o'xshamaydi. Hayot gashti - turmush totuvligida. Ammo, turmush totuvligi o'z-o'zidan yuzaga kelmasligini unutmaslik lozim. Oddiygina bir e'tiborsizlik ham ba'zi hollarda turmush maromini izdan chiqarishi mumkin.

Oila-har bir jamiyatning boshlang'ich hujayrasi hisoblanadi. Oila mustahkam, tinch, halol va pok bo'lsa, jamiyat ham osoyishta, mustahkam, farovon bo'ladi. Aksincha, oilalarda parokandalik, buzg'unchilik bo'lsa, halol-haromning farqi qolmasa, o'sha jamiyat buziladi, tinchi yo'qoladi, u oqibatda chuqur tanazzulga yuz tutadi. Shu boisdan eng mukammal din bo'lmish

Islom oilaning pokligi, kamoloti, osoyishtaligiga hamisha katta e'tibor bilan qarab keladi. Oilaning bosh hujjati sanalmish nikohni inson munosabatlari ichida eng muqaddas aloqa, deb hisoblaydi ¹⁴.

Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar ahloq-odob va huquqiy qoidalar bilan tartibga solinadi. Oila huquqi huquqning mustaqil sohasi bo'lib, nikoh, qonqarindoshlik, bolalarning nasl-nasabini belgilash, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni joylashtirish shakllaridan kelib chiqadigan munosabatlarni huquqiy tartibga soladi.

Oila huquqini predmeti bo'lib, oila a'zolari o'rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlar hisoblanadi. Shaxsiy munosabatlarga, er-xotinning familiyasi, bolalar tarbiyasi, oila turmushi masalalarini hal qilishi, mashg'ulot turi, kasb va turar-joy tanlash huquqlari kiradi. Mulkiy munosabatlarga esa, er va xotinning nikoh davomida orttirgan umumiy mulklari, shuningdek nikoh qayd etilgunga qadar, bo'lajak erxotinning umumiy mablag'lari hisobiga olingan mol-mulklari, agar qonun yoki nikoh shartnomasida boshqacha holat ko'rsatilmagan bo'lsa, ularning birgalikdagi umumiy mulki hisoblanadi.

¹³ Manba. **Oila haqida – U kim, bu nima – QOMUS.INFO.** <https://qomus.info/encyclopedia/cat-o/oila-uz/>

¹⁴ Manba. <https://oliymahad.uz/>

Ota-ona hamda bolalarning mulkiy huquq va majburiyatlari, oila a'zolarining va boshqa shaxslarning aliment majburiyatlari kiradi. Huquqiy-demokratik davlat, erkin adolatli fuqarolik jamiyatida mulkiy bo'lmagan nomulkiy shaxsiy munosabatlar asosiy belgilovchi, mulkiy munosabatlar esa bo'ysunuvchi hosila xarakterga ega. Oilaviy munosabatlar yig'indisida mulkiy bo'lmagan shaxsiy munosabatlarni ustun bo'lishligining sababi, avvalo naslni davom ettirish va bolalarni tarbiyalash bilan bog'liqdir.

Shunday qilib, oila huquqi nikoh tuzish tartibi va shartlari, nikohning tugatilishi, nikohning haqiqiy emasligi, oilada er va xotin o'rtasida, ota-ona bilan bolalar o'rtasida, oilaning boshqa a'zolari o'rtasida kelib chiqadigan shaxsiy va mulkiy munosabatlarni, farzandlikka olish, vasiylik va homiylik, bolalarni oilaga tarbiyaga olish tufayli kelib chiqadigan munosabatlarni, fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish tartiblarini belgilaydigan huquqiy normalar yig'indisidan iborat.

Oila huquqi mohiyatini ochib berishda faqat uning tushunchasi, predmetini o'ziga xos xususiyati va shu bilan birga uning eng muhim tamoyillarini ham inobatga olish lozim, chunki uning tamoyillari bu huquq sohasining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Oila huquqi tamoyillari deganda, ushbu huquq sohasining mohiyatini aniqlab beradigan hamda huquqiy mustahkamlanganligi sababli umummajburiy ahamiyatga ega bo'lgan asosiy negiz, rahbariy qoidalar tushuniladi.

Oila huquqi tamoyillarini hisobga olmasdan uning normalarini to'g'ri sharhlab va qo'llab bo'lmaydi. Oila huquqi tamoyillari nafaqat huquqni qo'llash amaliyoti uchun, balki shu bilan birga amaldagi oila qonunchiligining mohiyatini anglash hamda uning keyingi takomillashtirilishi uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Oila huquqining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir. Nikoh O'zbekiston xalqining an'anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi.

Davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratadi¹⁵.

Oila davlat himoyasida deyilganda avvalo vujudga kelgan oilalarni saqlab qolish va ularni mustahkamlashga qaratilgan davlat tomonidan ko'rilgan tadbir choralarni tushuniladi.

¹⁵ Manba. *O 'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi 76-modda).*..-T: O 'zbekiston, 2023-yil

Davlatning oila xususidagi g'amxo'rliги avvalombor hukumat yuritayotgan kuchli ijtimoiy siyosatda namoyon bo'lmoqda. Davlat rahbarligida amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy islohiy chora-tadbirlarning bosh maqsadi inson, oila manfaatlarini qanoatlantirishdan iborat.

Oilaning davlat muhofazasida ekanligi Respublikamiz Prezidentining farmonlarida o'z ifodasini topmoqda. Jahonning bir guruh tadqiqotchi olimlari tomonidan respublikada oilani, onalik va bolalikni himoya qilish borasida qilinayotgan ishlar o'rganib chiqildi. Natijalar chet ellardagi ahvol bilan taqqoslaganda, biror bir mamlakat Prezidenti elni, oilalarni ijtimoiy himoyalash borasida bizning Yurtboshimiz kabi ko'p qaror va farmonlar qabul qilinganligi ma'lum bo'ldi.

Jamiyat tomonidan oila muhofaza qilinadi deyilganda, mamlakatda mavjud bo'lgan jamiyatlar va jamg'armalar tomonidan nodavlat notijorat tashkilotlarni oilaga ham moddiy, ham ma'naviy yordam berishlari tushuniladi. Bu qoida mustaqil Respublikaning Konstitusiyasida belgilangan yangi qoidadir.

Mamlakatimizda jamoat tashkilotlari har xil jamg'armalar hisobidan oilani mustahkamlash, bolalar manfaatini himoya qilish uchun turli moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatib kelmoqda. Jamoat tashkilotlari o'z maqsad va vazifalariga muvofiq ravishda respublikada o'tkazilayotgan keng ko'lamli islohotlarga munosib hissa qo'shib oilalarni mustahkamlashga ko'maklashmoqda.

Masalan, ekologiya va salomatlik sohasida "Ekosan", ehtiyojmand kishilarga va nogironlarga ijtimoiy yordam ko'rsatishda "Navro'z" jamg'armalari, nogironlar jamiyatlari, onalik va bolalikni muhofaza qilish, xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi faolligini oshirishda Xotin-qizlar qo'mitalari, mehnatkashlarning kasbiy va boshqa qonuniy manfaatlarini ifoda etishda kasaba uyushmalari, iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlashda "Ulug'bek", "Umid" jamg'armalari faoliyatini alohida ta'kidlab o'tish mumkin.

Nima uchun mamlakatimizda oilaga jamiyat tomonidan bu qadar katta e'tibor berilmoqda? Chunki oila jamiyatning bir bo'lagi, uzviy qismi bo'lib, uning bosh bo'g'inini tashkil etadi. U qancha mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shuncha mustahkam bo'ladi. Oila ayni vaqtda jamiyatning, avvalo, uning jamiyat manfaatlarini bilan chambarchas bog'liq ekanligida hamda ijtimoiy vazifalarida yaqqol aks etadi.

Barcha fuqarolar-jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar qonun oldida tengligi. Oila huquqida barcha fuqarolar millati, irqidan qat'iy nazar teng ekanligi ifodalangan "...barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, qonun oldida

tengdirlar (O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi 19-modda)¹⁶. Bu xalqlar do'stligidan kelib chiqadigan o'zgaras qoida bo'lib oila huquqida o'z ifodasini topib odamlarni har xil millatga tegishli ekanligi yoki irqiga mansubligi oilaviy munosabatlarda hech qanday ahamiyatga ega emasligini anglatadi.

Nikoh tuzish uchun fuqarolarni har xil millatga, dinga e'tiqod etishligi to'siq bo'lolmaydi. Bolalarni farzandlikka olishda farzandlikka olishda farzandlikka oluvchilarni bolalardan boshqa millatga tegishli ekanligi ham monelik qilolmaydi. Ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soluvchi oila huquqi qoidalari betartib joylashtirilmasdan, ma'lum tizimga keltirilgan.

Oila huquqi-bu oila huquqi tuzilishi, uning muayyan ketma-ketlikdagi alohida institutlari va meyorlari tarkibidir. Oila huquqi tizimi obyektiv ravishda tuzilib, oila huquqi predmetiga kiradigan ijtimoiy munosabatlarni o'ziga xosligini aks ettiradi, hamda o'zaro bog'langan oilaviy-huquqiy institutlarning birligi va farqlanishida namoyon bo'ladi.

Huquqiy institut deganda turdosh va o'zaro bog'liq ijtimoiy munosabatlar guruhlarini kompleks tartibga solinishini ta'minlovchi alohidalashgan huquqiy meyorlar yig'indisi tushuniladi. Huquqiy institutlarga mazmun jihatdan turdoshlik, tartibga solinishi bo'yicha komplekslik, shuningdek huquqiy alohidalilik xosdir.

Oila huquqi tizimi qonunchilikda, avvalo Oila kodeksi kabi kodifikatsion xarakterdagi aktlarda, shuningdek oila huquqi fanida va "Oila huquqi" o'quv kursida o'z ifodasini topadi.

Oila huquqi tizimi o'z ichiga umumiy va maxsus qismlarni oladi. Umumiy qism, oila huquqining maxsus qismidagi barcha institutlar uchun ahamiyatga ega bo'lgan meyorlardan iborat, jumladan oila huquqining asosiy qoidalari va vazifalari, oila huquqi tomonidan tartibga solinadigan munosabatlar doirasi va ushbu munosabatlar subyektlari va obyektlari, oila huquqi manbalari;

- oilaviy munosabatlarga nisbatan fuqarolik qonun hujjatlarining qo'llanilishi, shuningdek oila to'g'risidagi va fuqarolik qonun hujjatlarining o'xshashlik bo'yicha qo'llanilishi;

- oilaviy munosabatlarda mahalliy urf-odat va an'analarning qo'llanilishi (masalan, Oila kodeksi 1-9-moddalar)¹⁷.

Umumiy qismga oilaviy huquqlarni amalga oshirish va oilaviy majburiyatlarni bajarish shartlarini, oilaviy huquqlarni himoya qilish tartibi va muddatlarini o'rnatuvchi meyorlar kiradi (masalan, Oila kodeksi 10-11-moddalar).

¹⁶ Manba. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. -T:O'zbekiston, 2023-yil

¹⁷ Manba. O'zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi T:O'zbekiston, 2023 - Lex.uz.;

Maxsus qism bir necha institutlardan tashkil topgan bo'lib, bu institutlarning har biri ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soladi. Ular quyidagilardan iborat:

birinchidan, nikoh (nikoh tuzish shartlari va tartibi, nikohning tugatilishi, nikohning haqiqiy emasligi);

ikkinchidan, er va xotinning huquq va majburiyatlari (er va xotinning shaxsiy huquq va majburiyatlari, er-xotin mulkining qonuniy tartibi, er va xotin mulkining shartnomaviy tartibi, er va xotinning majburiyatlar bo'yicha javobgarligi);

uchinchidan, ota-ona hamda bolalarning huquq va majburiyatlari (bolaning nasl-nasabini belgilash, voyaga yetmagan bolalarning huquqlari, ota-onalarning huquq va majburiyatlari);

to'rtinchidan, oila a'zolarining aliment majburiyatlari (ota-ona hamda bolalarning aliment huquq va majburiyatlari, qarindoshlar va boshqa shaxslarning aliment majburiyatlari, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv, aliment to'lash va undirish tartibi);

beshinchidan, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni tarbiyalash shakllari (ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni aniqlash va joylashtirish, bolalarni farzandlikka olish, vasiylik va homiylik, bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat);

oltinchidan, oila qonunchiligini chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi oilaviy munosabatlarga nisbatan qo'llash.

Huquq tizimida oila huquqi huquqning boshqa sohalar bilan turli tutashda bo'ladi. Oila huquqi huquq sohalarining shunday guruhida joylashganki, u huquqning tartibga soluvchi tizimosti guruhlaridan biri hisoblanadi. Bu guruhning barcha sohalariga muayyan munosabatlarni ijodiy tashkil etishi uchun qo'llanilishi xosdir. Ushbu xususiyati bilan ular ijtimoiy munosabatlarni muhofaza qilish vazifasini bajaruvchi va shu sababli man etish orqali tartibga soluvchi jinoyat huquqidan farq qiladi.

Shu bilan birga, tartibga soluvchi sohalar orasida oila huquqi ruxsat berish orqali tartibga soluvchi sohalar guruhiga mansub (fuqarolik, mehnat huquqlari kabi). Bu guruhning barcha sohalar singari, oila huquqi majburlash orqali tartibga soladigan (masalan, ma'muriy, moliya huquqlari) sohalardan farqlanadi, chunki bu sohalar asosan bir subyektning ikkinchisiga bo'ysunishi va boshqaruv organlari dalolatnomalar asosida shakllanadi. Ruxsat berish orqali tartibga soluvchi huquq sohalar guruhida esa oila huquqi o'z predmeti va metodi bo'yicha fuqarolik huquqiga yaqindir.

Xulosa o'rnida, oila muqaddasligini bugun har bir oila boshliqlari anglab yetishi zarur. Vatanparvarlik, kattaga hurmat, kichikka izzat va shunga o'xshash

boshqa oliyanob tyg 'ylap avvalo oilada vujudga keladi. Shu bilan birgalikda dunyoqarashi, hayotga bo 'lgan munosabati dastlab oilada shakllanadi.

Demak, oila mustahkam bo'lishi hamda jamiyat rivojiga o'z hissasini o'shishi uchun, avvalo, ota – onalar farzand tarbiyasiga va yangi oila qurayotgan

yoshlarni o'z tenglarini topishga ma'suliyat bilan yondashishsa, ota-onalarning o'zlari bu ishlarda namuna bo'lishsa bizlar orzu qilgan jamiyat barpo qilinadi Ha, oilani mustahkamlash-avlodlar davomiyligini ta' minlash demakdir. Bu esa barchamizning asosiy vazifamiz, insoniylik burchimizdir.

Oilaviy munosabatlar boshqa ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liq. Shu sababli oila huquqi u yoki bu darajada deyarli barcha huquq sohalari bilan o'zaro bog'liq. Biroq bu bog'liqlikning daraja va shakllari turlicha namoyon bo'ladi. Oila mustahkam bo'lishi hamda jamiyat rivojiga o'z hissasini qo'shishi uchun, avvalo, ota - onalar farzand tarbiyasiga va yangi oila qurayotgan yoshlarni o'z tenglarini topishga ma'suliyat bilan yondashishsa, ota-onalarning o'zlari bu ishlarda namuna bo'lishsa bizlar orzu qilgan jamiyat barpo qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. -T:O'zbekiston, 2023.;
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. - T., 2024. - Lex.uz.;
3. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. - T., 2024. - Lex.uz.;
4. O'zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi T:O'zbekiston, 2023 - Lex.uz.;
5. <https://oliymahad.uz/>.